

УДК [811.161.2+811.133.1]’367’42

Н. О. Дем’янова

СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ У ДАВНЬОФРАНЦУЗЬКОМУ (ІХ–ХІІІ ст.) ТА СУЧАСНО-ФРАНЦУЗЬКОМУ (ХХ–ХХІ ст.) ПЕРІОДАХ: ЇХ ПОДІБНОСТІ ТА ВІДМІННОСТІ

Статтю присвячено порівняльному аналізу способів словотворення у давньофранцузькому та сучасно-французькому періодах внаслідок недостатнього висвітлення даного питання у романістиці. Розглядається специфіка утворення нових слів у певні періоди становлення лексичного фонду французької мови. На основі порівняльного аналізу морфологічних та морфолого-синтаксичних способів словотворення виявлені відмінні та подібні особливості в обох періодах.

Ключові слова: словотворення, давньофранцузький період, сучасно-французький період, морфологічний спосіб, морфолого-синтаксичний спосіб.

Статья посвящена сравнительному анализу способов словообразования в старофранцузском и современном французском периодах вследствие недостаточного освещения данного вопроса в романистике. Рассматривается специфика образования новых слов в определенные периоды становления лексического фонда французского языка. На основе сравнительного анализа морфологических и морфолого-синтаксических способов словообразования выявлены отличительные и схожие особенности в обоих периодах.

Ключевые слова: словообразование, старофранцузской период, современный французский период, морфологический способ, морфолого-синтаксический способ.

The article is devoted to the comparative analysis of word-formation ways in Old French and Modern French periods caused by insufficiency of the investigated issue in Romance studies. The paper examines the specificity of word-formation in certain periods of the French lexical fund development. On the basis of the comparative analysis of morphological and morphological-syntactical

ways of word formation the similarities and differences in the both periods are defined.

Key words: *word-formation, Old French period, Modern French period, morphological way, morphological-syntactical way.*

Словниковий склад мови чутливо реагує на життя народу — носія і творця мови. Безпосередньо пов'язаний з різноманітною діяльністю людини в суспільстві, він постійно змінюється. Найбільш активним процесом у розвитку лексики французької мови, збагаченні її ресурсів є утворення нових слів.

У ході нашої роботи ми дослідили наукові праці видатних лінгвістів, таких як В. Г. Гак, О. В. Раєвська, Е. О. Халіфман, Ш. Балі, Л. Гілбер, Л. І. Чернобай, які зробили величезний внесок у дослідження словникового складу французької мови [1, 348].

У мовознавстві розрізняють морфологічні та неморфологічні способи словотворення. До морфологічних належать: афіксація (суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний, постфіксальний), безафіксний спосіб та основоскладання. До неморфологічних відносяться: морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний, лексико-семантичний [2].

Спочатку проаналізуємо суфіксальний спосіб словотворення, притаманний як давньофранцузькому так і сучасно-французькому періодам, але має характерні відмінності. За словами О. В. Раєвської, суфіксація — це один із найпродуктивніших морфологічних способів словотворчої системи французької мови. При суфіксальному способі словотворення словотворче значення виражається за допомогою суфіксів. В суфіксальних словотворчих моделях суфікс приєднується до твірної основи (слову) [3, 129].

В давньофранцузькій та сучасно-французькій мовах **суфіксальний** спосіб словотворення є загальноживаним. Французька мова має велику кількість суфіксів. У давньофранцузькому і сучасно-французькому періодах продуктивними та активними суфіксами іменників (прикметників) зі значенням особи, способу дії є: **-ier, -erie, -ien, -ais, -ois, -ment**. Суфікс **-ier** утворює похідні іменники для позначення представників різних ремесел та професій: *sellier, armurier*. Похідні слова, що утворюються за допомогою суфікса **-erie**, позначають місце виробництва: *bijouterie, savonnerie*. Похідні слова із суфіксом **-ien** — це етнічні імена, утворені від назв країн, міст: *syrien, parisien*. Слова, що

позначають мешканця країни або міста: *français, algérois*, утворюються від топонімічних назв за допомогою суфіксів *-ais, -ois*. Суфікс *-ment* має значення способу дії: *ouvertement, assement* [4, 58].

Дуже продуктивними у давньофранцузькій мові є зменшувальні суфікси *-et, -ot, -on*: *chevalet, chevrot, oisillon*. Активні суфікси *-ateur/-atrice, -ificateur, -ation, -(ific)ation, -able* зустрічаються переважно у сучасно-французькому періоді. Приєднанням перших двох утворюються імена дійових осіб: *réconciliateur/-atrice*, назви знарядь дії та прикметники: *émulateur, aspirateur/-atrice, amplificateur*. Слова, утворені за допомогою суфіксів *-ation, -(ific)ation*, вказують на дію або її результат: *accusation, édification*. Активні суфікси *-iste/-isme* властиві саме сучасно-французькому періоду, і іменники різних семантико-граматичних груп з цими суфіксами мають широку валентність: власні назви (*gaulliste, maonsme*), загальні конкретні (*bagagiste, épéisme*), абстрактні (*abolitionniste, abstentionnisme*), як і прикметники (*autonomiste, nationalisme*), що є взаємозалежними. Слова з суфіксами *-ant* (тільки для дійових осіб), *-eur/-euse, oir(e), -ant* позначають людей, знаряддя і місце дії (*travailleur, marqueuse, fumoir, exécutant*) та утворені від дієслів. Суфікси *-aison, -is, -ise, -üe* зі значенням дії, стану, якості характеризуються меншою продуктивністю як у давньофранцузькій, так і сучасній французькій мові: *commémoraison, clapotis, sottise, abattüe*.

Що стосується суфіксів *-esse (ece)* та *-age*, їх продуктивність у різних періодах відрізняється: у давньофранцузькій період вони найбільш продуктивні: *hautesse, largesse, rudece, amendage*, а у сучасній французькій мові — малопродуктивні. Можна зазначити ще одну відмінну рису: у давньофранцузькій мові не було тих обмежень у поєднанні основ та словотворчих суфіксів, які можна побачити у сучасній період — одна й та сама основа могла поєднуватися з різноманітними суфіксами та утворювати ряд синонімів, що не збереглися при подальшому розвитку мови. У якості прикладу можна привести синонімічну групу, яка характеризує синонімічне багатство давньофранцузької мови: *поліпшення: amendacion, amendage, amende, amendement, amendise, amendison* [5, 55].

Наступний спосіб словотворення, який ми розглянемо — це **префіксальний** спосіб, характерний для давньофранцузького та сучасного періодів. На думку Ш. Баллі, префіксацією називається такий

афіксальний спосіб словотворення, при якому словотворче значення виражається за допомогою префіксів. Він звертав увагу на те, що словотворче значення суфіксів набагато складніше, ніж словотворче значення префіксів [6, 68].

Існують такі семантичні групи активних префіксів: 1. Негативно-привативні префікси: а) префікси заперечення: **a-** (+імен.) — *agravité*, **non-** (+імен., прик., дієприк.) — *non-ingérence*, *non-conformiste*, *non-engagé*, **in-** (**im-**, **il-**, **ir-**) + прик., дієприк. — *inattentif*, *immoral*, *illisible*, *irréel*; б) антонімічні префікси: **anti-** (+імен.) — *antiparticule*, **dé-** (+дієс.) — *déplaire*; в) префікси протиставлення: **anti-** (+імен., прик.) — *antimilitariste*, **contre-**: *contre-proposition*. Префікси даної групи притаманні і давньофранцузькій і сучасній французькій мові. Але свою класифікацію та широке розповсюдження вони отримали саме у сучасно-французькій період. 2. Продуктивні префікси інтенсивності: **super-**, **hyper-**, **extra-**, **sur-**, **archi-**, **ultra-**, що приєднуються до іменних (а **sur-** до дієслівних основ) та позначають вищу ступінь якості: **super-** (+імен.) — *superciment*. Цей префікс широкоживаний у лексиці кіно та реклами, військовій та спортивній лексиці: *superfilm*, *super-réalisateur*, *superavion*, *superchampion*. Префікс **hyper-** зустрічається переважно у науковій лексиці, **hyper-** (+імен., прик.) — *hypertension*, *hypersensible*. Префікс **extra-** вживається у мові реклами: **extra-** (+прик.) — *extra-fin*. Префікс **ultra-** вживається у політичній, науковій лексиці і мові реклами: **ultra-** (+прик., імен.) — *ultraréactionnaire*, *ultrapression*. В економічній термінології переважає префікс **sur-** (+імен., прик., дієс.) — *surproduction*, *surchoix*, *surtaxer*. Префікс **sur-** зустрічається у словах політичної (*surarmement*), технічної (*surpression*), літературної та розмовної лексики: *surpeuplé*, *surhumain*. Протилежне значення має префікс **sous-** (+імен., прик., дієпр., дієс.) — *sous-alimentation*, *sous-developpé*, *sous-évaluer*. Найбільша експресивність з відтінком іронії притаманна словам, утвореним за допомогою префіксу **archi-**, який вживається у розмовній лексиці: **archi-** (+прик., дієсл., імен.) — *archiplein*, *archipassé*, *archimillionnaire*. Що стосується префіксів даної групи, то можна сказати, що вони притаманні тільки сучасній мові. 3. Префікси локального значення: **a-**, **en-**, **trans-**, **a-** (+дієс.) зі значеннями наближення (*apporter*), **en-** (+дієсл.) — усунування (*emporter*), однак ці значення є переважно стертими: *abaissér*, *enfermer*; префікс **trans-** (+імен., прик., дієс.): *transposition*, *transcaspier*,

tranceborder; префікс **inter-** (+імен., прик., дієс.): *interaction, interurban, interpénétrér*. Можна зазначити, що префікси цієї групи характерні для давньофранцузької та сучасно-французької мов, але найбільш вживаними вони є у сучасний період [7, 327].

Слід зазначити, що основною спільною рисою давньофранцузького та сучасно-французького періодів є наявність окремого найпродуктивнішого префікса **re-, r-, rû-** (+дієс., імен.): *refaire, rhabiller, réédition*, що надає словам, утвореним за його допомогою, значення повторення та відновлення дії. До того ж треба виділити у давньофранцузькій мові префікс **a-** (крім вищезазначених значень), що вносить каузативний відтінок у дієслова, які походять від прикметників: *ablanchir, abonacer* та префікс **es-**, що надає новоутвореним словам відтінку закінченості дії: *escrier, esc combattre*. Похідні дієслова з префіксом **des-**, як і в сучасній французькій мові, вказують на протилежність по відношенню до непохідного дієслова. Префікс **des-** служить також для утворення дієслів від іменних основ: *descolorer, desfaire* [8].

Тепер розглянемо синтаксично-морфологічний спосіб словотворення — **словоскладання**, властивий обом періодам, але саме у сучасно-французькому періоді він отримав широке розповсюдження. Згадаємо, що під словоскладанням Е. О. Халіфман розумів такий спосіб словотворення, при якому в одному (складному) слові поєднуються два простих слова (слово) та основа [9].

За Л. Гілбером, у давньофранцузькому та сучасно-французькому періодах були розповсюджені такі типи складних слів: а) прикметник+іменник. До цього типу відносяться іменники істоти та неістоти: *basse-fosse, belles-lettres, franc-mazon*; б) іменник+прикметник. Це конкретні та абстрактні іменники: *coffre-fort, sang-froid*; в) прийменник/прислівник+іменник. Це активний тип, за допомогою якого утворюються іменники різного значення: *sans-travail, aprus-doner, avant-scune*. Можна сказати, що ці типи притаманні обом періодам; г) іменник+дієслово: *maintenir*. Складні дієслова (типу *maltraiter, bouleverser*) у сучасній французькій мові не утворюються; д) іменник+іменник (апозитивний тип): *chuvrefeuille*. Останні два типи відносяться тільки до давньофранцузького періоду; е) прикметник+прикметник. Кожний зі складових компонентів вживається як самостійне слово: *gris-vert, franzais-anglais*; є) основа

прикметника+о+прикметник: *militaro-industriel*. Ці типи характерні для сучасно-французького періоду [10, 123].

Наступний спосіб словотворення, який треба згадати — це **абрєвіація (скорочення)**. Особливе розповсюдження це явище отримало у сучасному періоді. За словами Ш. Баллі, розрізняють: 1) скорочення слів шляхом усічення — морфологічний спосіб словотворення; 2) скорочення словосполучень, в результаті якого утворюються ініціальні складноскорочені слова; 3) словозлиття. Другий та третій способи є морфолого-синтаксичними способами словотворення [11, 56].

Усічення слів поділяється на два типи: а) усічення кінцевих складів — *апoкoпa*: *une automobile* — *une auto*, *Saint-Exupéry* — *Saint-Ex.*; б) усічення початкових складів (менш активний) — *афєреза*: *un autobus* — *un bus*.

Скорочення словосполучень можуть бути такими: 1) *альфабетизми* — (літерні) абрєвіатури, де кожна літера читається як в алфавіті: *PTT*, *CGT*; 2) *акроніми* — (звукові) абрєвіатури, які мають не менше однієї голосної фонєми в середині або у кінці та вимовляються як звичайні слова: *OTAN*, *UNESKO*, *SMS*, *NASA*.

Словозлиття — це широко розповсюджений спосіб словотворення у сучасній французькій мові, при якому частина одного слова зливається, щоб утворити єдине ціле з частиною іншого слова або з цілим словом: *Europe+Asie=Eurasie*. Він зустрічається в політичній та економічній мові преси.

Конверсія — це наступний спосіб словотворення, характерний обом періодам. Це морфолого-синтаксичний спосіб словотворення, за допомогою якого слово переходить з однієї частини в іншу без зміни своєї фонетичної форми, тобто без участі афіксів, шляхом зміни синтаксичної функції та морфологічної парадигми. За В. Г. Гаком, у французькій мові частіше конвертуються іменники та прикметники: а) *конверсія іменників* — це ад'єктивізація: іменник → прикметник: **un ami** → (*une maison*) *amie*; б) *конверсія прикметників*: 1) субстантивізація: прикметник → art.+іменник: (*équipement*) *industriel* → **un industriel**; 2) адвербіалізація прикметників — перехід прикметників у прислівники: прикметник → прислів.: *parler bas (haut)* [3, 99].

Також треба зазначити ще два морфологічні способи словотворення — **складання греко-латинських елементів** та **парасинтез** (префіксально-суфіксальний спосіб), притаманні обом періодам. За

своїм походженням та зовнішньою структурою Л. Гільбер поділяє слова, утворені способом складання греко-латинських елементів, на чотири групи: 1) грецький елемент+латинський елемент: *aéroduc*; 2) латинський елемент+грецький елемент: *altimutre*; 3) грецький елемент+французьке слово: *aérochasse*; 4) грецький (латинський) елемент+елемент, який є результатом складання: *hydro-locomotive*. У сучасній французькій мові спостерігається тяжіння до третьої групи. Це свідчить про те, що греко-латинські елементи виконують функцію префіксів і суфіксів [12, 83]. Парасинтез — це утворення нових слів шляхом одночасного приєднання до твірної основи префікса і суфікса. На думку Л. І. Чернобая, парасинтетичні утворення підрозділяються на власне парасинтез: а) суфікс *inter-*+іменна основа+суфікс (*-aire, -al, -el*) → прикм.: *intercellulaire*; б) префікс (*sous-, trans-, ultra-*) +іменна основа+суфікс (*-aire, -al, -ique, -ain*) → прикм.: *sous-épidermique*; в) префікс (*en-, a-*) +іменна основа+*-ement* → імен.: *empiement* та невласне парасинтез: а) *a-*+ад'єктивно-іменна основа+*-r(-er)* → дієсл.: *affaiblir*; б) *en-(em-)*+ад'єктивно-іменна основа+*-r(-er)* → дієсл.: *empirer*; в) *de-*+ад'єктивно-іменна основа+*-er(-r, -(is) er)* → дієсл.: *débotter*; г) *ũ-*+іменна основа+*-er* → дієсл.: *édenter*; д) *en-*+іменна основа+*-er* → дієсл.: *echaoner*; е) *a-*+іменна основа+*-r* → дієслово: *atterir*; є) *anti-*+іменна основа+Ш → прикм.: *anti-pollution* [13, 62].

Таким чином, проаналізувавши способи словотворення у давньофранцузькому та сучасно-французькому періодах, нами були виявлені спільні та відмінні ознаки. До спільних рис відносяться: 1) обидва періоди характеризуються морфологічними (суфіксальний, префіксальний, складання греко-латинських елементів, парасинтез) та морфолого-синтаксичними (словоскладання, конверсія, аббревіація) способами словотворення; 2) переважання суфіксального способу словотворення над префіксальним; 3) при суфіксальному словотворенні активними суфіксами є: *-ier, -erie, -ien, -ais, -ois, -ment* та малопродуктивними: *-aison, -is, -ise, -üe*; 4) при префіксальному словотворенні активними префіксами є: *re-, a-, en-, des-, trans-*.

До відмінностей належать: 1) аббревіація та словоскладання отримали особливе розповсюдження у сучасний період; 2) продуктивність суфіксів *-esse(ece), -age* відрізняється: у сучасному — низька, а у давньофранцузькому — висока; 3) у давньофранцузькій мові не було

обмежень у поєднанні основ та словотворчих суфіксів, як у сучасній французькій мові; 4) тільки сучасній французькій мові притаманні такі префікси: *super-*, *hyper-*, *extra-*, *sur-*, *ultra-*; 5) складні дієслова (типу *maltraiter*) у сучасно-французький період не утворювалися.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Катагощина Н. А. История французского языка / Н. А. Катагощина, М. С. Гурычева, К. А. Аллендорф. — М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1963. — 448 с.
2. Акимова Л. М. Префиксальное образование глаголов в старофранцузском языке. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: library.vggu.ru/cgi-bin/irbis64r
3. Раевская О. В. Части речи и словообразование во французском языке / О. В. Раевская. — М.: Филология, 1996. — 232 с.
4. Цыбова И. А. Словообразование в современном французском языке / И. А. Цыбова. — М.: Высшая школа, 2008. — 128 с.
5. Шмелева Р. А. Суффиксальное образование имен существительных с абстрактным значением в старофранцузском языке / Р. А. Шмелева. — М.: Высшая школа, 1953. — 138 с.
6. Степанов Ю. С. Структура французского языка: Морфология, словообразование, основы синтаксиса в норме французской речи / Ю. С. Степанов. — М.: Просвещение, 2013. — 184 с.
7. Данилова В. П. История французского языка: Курс лекций [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://window.edu.ru/library/pdf2txt/631/25631/8526>
8. Чумаков А. История французского языка. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.le-francais.ru/oh-la-la/historie-de-langue>
9. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. — М.: Добросвет, 2000. — 832 с.
10. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. — М.: Либроком, 2012. — 200 с.
11. Халифман Э. А. Словообразование в современном французском языке / Э. А. Халифман, Т. С. Макеева, О. В. Раевская. — М.: Высшая школа, 1986. — 125 с.
12. Сергиевский М. В. История французского языка / М. В. Сергиевский. — М.: Учпедгиз, 1938. — 288 с.
13. Чернобай Л. И. Словообразовательные потенции префиксов в современном французском языке / Л. И. Чернобай. — М.: Просвещение, 1972. — 108 с.
14. Доза А. История французского языка / А. Доза. — М.: ЛКИ, 2009. — 474 с.

Стаття надійшла до редакції 14.05.15